

Kirjallisuutta

Lähteitä on yleensä tulkittu oikein ja niitä on runsaasti – jopa niin paljon ja niin erilaisia, että ne olisi voinut jakaa kahteen ryhmään: aineslähteet ja muu kirjallisuus. Painovirheitä olen huomannut kymmenkunta, ja työ on myös kielien osalta moitteeton. Työn ulkoasua olisi sen sijaan voinut kohentaa typografisin keinoin. Monet sivut ovat nyt esimerkkirivien lyhyiden ja rivinväliden väljyyden tähden autioita, eikä monipor-taista jäsennystä ole huomattu selvittää eripituisin rivinväleihin, missä se olisi ollut mahdollista (esim. s. 52).

Kaikkiaan Leskisen väitöskirjalla on varsin paljon ansioita. Jo työsuorituksen se on kunnioitettava, varsinkin kun ottaa huomioon rakenteiden harvinaisuuden ja aineiston koon työläyden. Ensimmäisenä Leskinen on selvittänyt absoluuttisen instruktiivin ja inkongruenttien instruktiivirakenteiden kokonaislevikin suomessa ja sen sukukielissä, käsitellyt aineiston monipuolisesti sekä osoittanut rakenteiden syntypohjan, ikäsuhteet ja absoluuttisen instruktiivin leviämisseurannan (itämerensuomesta lappiin). Hyvillä mielin voi lukija todeta, että Juha Leskisen väitöskirja on huomattavasti edistänyt itämerensuomen ja lappin kaasusyntaksin tutkimusta.

PEKKA LEHTIMÄKI

Kääntämisen perusteita

RUNE INGO *Lähtökielestä kohdekieleen.* Johdatusta käännöstieteeseen. WSOY 1990. 324 s.

Kääntämistä ja sen tutkimusta käsittelevää kirjallisuutta ei maassamme ole vielä ilmestynyt kovinkaan paljon, minkä vuoksi on syytä periaatteessa panna tyytyväisenä merkille Rune Ingon alaa tarkastelevan teoksen ilmestyminen. Sanon

»periaatteessa», sillä kirja, joka pyrkii alaotsikkonsa mukaisesti tarjoamaan johdatusta (ei siis johdatuksen) ainakin joidenkin tutkijoiden käännöstieteeksi nimittämään tutkimusalueeseen, herättää jossain määrin ristiriitaisia tunteita. Ingon teoksessa on nimittäin koko lailla hyvääkin, mutta se myös kärsii joistakin – omasta mielestäni – perusteettomista yksinkertaistuksista, tiettyjen asioiden aiheuttomasta ylikorostuksesta ja paikoin ehkä jopa lievästä anakronismista samoin kuin muutamista muista pienemmistä puutteista. Ennen kuin ryhdyn tarkemmin käsittelemään näitä miinuspuolia, tuon esille joukon seikkoja, jotka mielestäni ovat teokselle vähintäänkin kunniaksi.

Ensinnäkin on erinomaisen hyvä asia, että johdatukseksi tarkoitettussa teoksessa ei ole yritetty selvittää likimainkaan kaikkia kääntämiseen ja kääntämisen tutkimukseen liittyviä seikkoja. Kirjan takakannen tekstin mukaan tavoitteena on antaa yleiskuva asioista, minkä vuoksi kirjoittaja on voinut keskittyä tiettyihin kysymyksiin ja jossain määrin jopa pohtiakin niitä. Toinen vaihtoehto, jonka mm. Newmark (1988) on valinnut omassa esityksessään ja jota en pidä erityisen onnistuneena (ks. Hietaranta 1990), olisi ollut yrittää saada aikaan kattava kuvaus alasta ja sen tilasta tällä hetkellä. Tämä jälkimmäinen vaihtoehto olisi uskoakseni turhankin helposti johdantanut siihen (kuten Newmarkin tapauksessa näyttää käyneen), että hyvin monesta asiasta olisi sanottu vähän jokaisesta mutta juuri mihinkään ei olisi pystytty keskittymään edes kohtuullisesti. Ingoa on mielestäni syytä onnitella siitä, että hän on malttanut mielensä ja ilmeisen suosiolla jättänyt syrjään koko joukon asioita, jotka kyllä kuuluvat kääntämisen ja sen tutkimuksen alaan ja jotka joku toinen kirjoittaja olisi mitä ilmeisimmin ottanut mukaan mutta jotka eivät kuitenkaan olennaisesti olisi lisänneet teoksen painoarvoa.

Toinen seikka, joka ansaitsee tulla tässä mainituksi kirjan meriittinä, on

Ingon ratkaisu ottaa mukaan tekstiin arviointeja tekstilingvistiikan, tyylilähtöisyyden ja pragmaattislähtöisen tekstianalyysin merkityksestä kääntämiselle ja käännösten tutkimukselle. Tämä on mielestäni erittäin onnistunut ratkaisu, jonka oikeutus vielä kaiken lisäksi käy hyvin selville argumentoinnista, jolla Ingo perustelee lähtökielisen tekstin analysoinnin keskeisyyttä käännöksen onnistumiselle ja jolla hän myös pyrkii osoittamaan, millaisin kriteerein käännöksiä voidaan tai jopa tulisi arvioida. Lisäksi nämä pohdinnat tietysti myös osaltaan sitovat kääntämisen tutkimusta – jota itse en ainakaan vielä käännöstieteeksi nimittäisi – entistä kiinteämmin yleisen kielitieteen alalla tehtävään tutkimukseen ja ovat siten omiaan osoittamaan esimerkiksi juuri yliopistojen kääntäjänkoulutuslaitosten opiskelijoille, mistä muualta kääntämisen ja käännösten tutkimukseen kenties olisi saatavissa apua.

Ja vielä ennen kuin syvennyn niihin seikkoihin, joita pidän kirjan puutteina, tuon esille yhden asian, joka mielestäni on kirjalle myös kunniaksi, nimittäin sen ulkoasun, mikä ei ole aivan vähäinen ansio. Kun kirja nimittäin on tarkoitettu johdatukseksi alan asioihin ja on mitä ilmeisimmin teos, jota tullaan käyttämään ainakin oheislukemistona ellei peräti varsinaisena tenttikirjana kääntäjänkoulutuslaitoksissa, on tärkeää, että tekstin visuaalinen asettelu on sellainen, että kirjaa lukiessaan voi syventyä tekstiin ja sen toivottavasti tarjoamiin ajatuksiin sen sijaan, että tarvitsisi tuskailla sekavan, liian pienen tai muulla tavalla pilatun tekstiasettelun kanssa, josta on tarpeeksi esimerkkejä ennestään. Kirjan tekstuaalinen rytmitus on onnistunut.

Kriittisesti on sen sijaan mielestäni syytä suhtautua teokseen ainakin seuraavilta osin. Ensinnäkin kirja on paikoin sävyiltään sangen opettavainen ja ikään kuin lopullisia totuuksia lateleva, mikä alan uusia opiskelijoita ajatellen on arveluttavaa. Alan edistymisen riippuu myös kääntämisen tutkimuksessa osin juuri siitä, että uudet sukupolvet

eivät välttämättä ajattele asioista samalla tavalla kuin aiemmin on ajateltu, mitä puolestaan ei edistä se, että jotakin käsitystä markkinoidaan ikään kuin se olisi kaikkien alan tutkijoiden yleisesti hyväksymä. Niin Ingo kuitenkin menettelee esimerkiksi silloin, kun hän kirjoittaa, että transformationaalis-generatiivisen teorian ajatus »kielen pintarakenteen syntymisestä syvärakenteesta» on jo saanut niin vankan jalansijan, että »tämän näkemyksen hyväksikäytön hyödyllisyyttä käännöstieteellisessä tutkimuksessa ei enää tarvitse asettaa kyseenalaiseksi» (s. 12). Tämä on sitäkin onnettomampaa, kun otetaan huomioon, että Ingon harrastama TG-teoria näyttää olevan sellaisenaan jo ajat sitten hylättyä 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun mallia. Palaantähän asiaan tarkemmin vielä tuonnempana, mutta tässä yhteydessä totean vain sen, että minäkään TG-teorian variantin hyödyllisyyttä sen paremmin kääntämisen tutkimukselle kuin lingvistiikallekaan ei tietäkseni ole pystytty osoittamaan niin selvästi, että teorian ajatusten käyttökelpoisuutta tai jopa oikeellisuutta ei enää tarvitsisi koskaan epäillä.

Opettavainen ja lukijalle valmiita käsityksiä tarjoileva sävy näkyy selvästi esimerkiksi seuraavassa muotoilussa (s. 13):

Generatiivisen perusnäkökuvan merkitys käännösprosessin kuvauksessa on erittäin suuri. Onhan ydinlauseiden ja etärakenteiden hyväksikäyttö kaikkein keskeisimpiä ajatuksia juuri käännösprosessin kuvauksessa.
(Harvennus minun, P.H.)

Tähän voisi sanoa lyhyesti, että on, jos sattuu olemaan sellainen tutkija, joka jostakin syystä haluaa valita tutkimuksensa viitekehyyksiksi TG-teorian (jonkin variantin). Tunnettua kuitenkin on, että niin lingvistiikassa kuin kääntämisen tutkimuksessakin on koko joukko tutkijoita, jotka suhtautuvat tähän tutkimusperinteeseen – ainakin Ingon tarjoilemassa muodossa – vähintäänkin epäilevästi.

Kirjan paikoin normatiivisesta ja sitä kautta vähemmän omaehtoiseen ajatteluun kannustavasta sävystä voisi esittää moniakin esimerkkejä, mutta tässä riittääköön viittaus vielä muutamaaan tyypilliseen muotoiluun: »Joustokäännös edustaa siis sitä, mitä jokapäiväisessä puheessa tarkoitamme – ja pitääkin tarkoittaa – käännöksellä.» (s. 81); »Kääntäjän on käytettävä termejä, jotka ovat yhtä spesifisiä tai yhtä geneerisiä kuin lähtötekstin vastaavat kohdat ovat.» (s. 148); »Jotta käännös olisi täydellinen [sic!], sen on todellakin oltava kohdekielen normien mukainen 'pilkkua myöten'!» (s. 268). (Minun harvennukseni, PH)

Ja vielä pari tyypillistä esimerkkiä »lopullisista totuuksista», joita ei kuitenkaan sen tarkemmin perustella edes viittauksin: »Toisaalta generatiivinen kielioppi on osoittanut, että kielet poikkeavat kaikkein eniten toisistaan juuri pintarakennetasolla. Käänteisesti pätee, että mitä lähemmäs kielten syvärakennetta tullaan, sitä silmiinpistävämmiksi käyvät kielten rakenteen yhteiset piirteet.» (s. 112); »Tiedotusteksteissä analysoiva rakenne on yleinen.» (s. 183); »On itsestään selvää, että fiktiiviset nimet ovat paljon alttiimpia kääntämiselle kuin todelliset.» (s. 242).

Toinen Ingon teosta jossain määrin rasittava seikka on siinä korostuva transformationaalis-generatiivisen teorian osuus, mitä, kuten edellä jo tuli esille, pahentaa se, että teoriasta käytettyä varianttia ei tarkemmin määritellä vaan puhutaan vain yleisesti »generatiivisesta tutkimussuunnasta» (s. 12), »generatiivisesta kieliopista» (s. 112) tai »yleisestä generatiivisesta käsityksestä» (s. 140). Todellisuudessaan teoria jakaantui jo sängen varhaisessa vaiheessa useaan, toisistaan jossakin määrin poikkeavaan suuntaukseen, jotka korostivat jossakin määrin erilaisia asioita (vrt. esim. Newmeyer (1980)). Ingon tekstin perusteella vaikuttaa kuitenkin selvältä, että tekijän tarkoittama versio teoriasta – sikäli kuin on oikein puhua yhdestä teoriasta

– on sängen varhainen; myöhemmissä vaiheissa tapahtuneesta, ainakin joidenkin tekemästä osittaisesta tai täydellisestä transformaatioiden hylkäämisestä (vrt. esim. Newmeyer 1980: 227–) tai esimerkiksi ns. government and binding -teoriasta ei puhuta mitään. Ingon käsitystä transformaatioista ja generatiivisuudesta on näin ollen hankala arvioida tarkemmin, koska koko TG-teorian käsitettä ei määritellä. Jollakin tavalla oireellista on, että teoksen sanahakemistossa eivät esiinny sen paremmin »generativismi», »generatiivinen teoria» kuin »transformationaalis-generatiivinen teoria», ja kuitenkin hakemistossa viitataan »sivuihin, joilla käsite on määritelty tai sitä käsitellään kääntäjän näkökulmasta».

Transformationaalis-generatiivisten pohdiskelujen osuuden tekee Ingon kirjassa mielestäni suhteettoman suureksi myös se seikka, että tekijän esitystavasta saattaa paikka paikoin tulla siihen käsitykseen, että sellaisilla asioilla kuin syvärakenne, etärakenne ja transformaatiot olisi jonkinlaista psykologista realiteettia (vrt. esim. s. 113, 196), mikä kuitenkin on käsitys, jota vastaan jo esimerkiksi Bresnan (1978) esitti nähdäkseen sängen painavia argumentteja. Kun lisäksi otetaan vielä huomioon, kuinka vähän konkreettista apua TG-suunnan tutkimuksista on ollut kääntämiselle ja kääntämisen tutkimukselle niin käytännössä kuin teoreettisissa kehittelyissäkin, olisi kirjan anti vankistunut merkittävästi, jos TG-vaikutteisia pohdintoja olisi huomattavasti vähemmän kuin nyt. Säästyneen tilan olisi voinut käyttää mielellään vaikkapa kääntämiseen vaikuttavien pragmaattisten ja funktionaalisten seikkojen tarkasteluun, jota tosin nytkään ei ole täysin unohdettu.

Kolmanneksi ja viimeiseksi kritisoin sitä, että teoksessa on joukko epätarkkuuksia, epä johdonmukaisuuksia ja nähdäkseni ainakin yksi faktinen virhekin. Epätarkkuuksista mainitsen esimerkkinä viittaukset informaatioteoriaan (esim. s. 13, 263). Sikäli kuin olen saattanut

havaita, Ingo ei määrittele, millaisesta informaatioteoriasta on kyse, mitä voidaan pitää puutteena, koska mm. matemaattinen ja semanttinen informaatioteoria eivät ole yksi ja sama asia. Epäjohdonmukaisuus taas esiintyy termin *standardointi* käytössä; samalla sivulla (s. 44) puhutaan niihin standardoinnista kuin standardisoinnista. Hiukan särähtää korvaan myös termin *väitöslause* käyttö (s. 114), kun ilmeisesti tarkoitetaan väitelauseita.

Asiallisesti vääränä pidän Ingon esitystä merkitysten sisäkkäisyydestä (s. 147), kun hän sanoo, että »sanojen *konjakki*, *kahvi* ja *maito* merkitykset sisältyvät *juoma*-sanan merkitykseen, joka vuorostaan sisältyy *neste*-sanan merkitykseen.» Asia on juuri päinvastoin: *merkityksen* tasolla *juoma*-sana sisältyy jokaiseen merkityksistä *konjakki*, *kahvi* ja *maito*. Kielen ulkopuolella olevassa maailmassa sisäkkäisyys on kyllä niin päin kuin Ingo esittää, mutta kielenulkoisessa maailmassa onkin kysymys ekstensioista eikä suinkaan merkityksistä eli intensioista (vrt. esim. Allwood et al. 1977, Lyons 1977, Hurford & Heasley 1983). Tämä käy ilmi myös Ingon omasta jatkosta: »*Neste*-sanan ekstensio on näin ollen laajempi kuin *juoma*-sanan — —». Tämä pitää paikkansa, sillä se joukko oliota, joka kuuluu sanan (käsitteen) *neste* alaan, on laajempi kuin oliojoukko, joka lankeaa *konjakki*-sanan (tai *kahvi*- tai *maito*-sanan) osaksi. Sen sijaan paikkaansa ei enää pidä Ingon em. lauseelle muotoilema jatko, jonka mukaan »se [= *neste*-sanan ekstensio] kattaa laajemman alan semanttisessa kentässä.» Juuri sen vuoksi, että sanan *neste* ekstensio on laajempi kuin esimerkiksi sanan *konjakki* ekstensio, on sanan *konjakki* intensio (eli merkitys, vrt. Allwood et al.) vastaavasti tarkempi eli useammalla piirteellä määriteltävä eli laajempi kuin sanan *neste* intensio, jolloin tietenkin jälkimmäinen merkitys sisältyy edelliseen. Sen, että asia on näin, voi päätellä myös siitä, että jokainen *konjakki* on *konjakki*-sanan merkityksen pe-

rusteella nestettä mutta kaikki neste ei ole suinkaan *konjakki* merkityksen perusteella eikä käytännön evidenssinkään valossa. Siis: kun sanan *konjakki* merkitys on tiukemmilla ehdoilla eli useammalla merkityspiirteillä määritelty kuin sanan *neste* merkitys, jonka määrittelyyn tarvitaan vain osa niistä ja juuri niistä piirteistä, joilla edellinen merkitys määritellään, sisältää 'konjakki' merkityksen 'neste'. Kielen ulkopuolelle jäävässä nesteekin sisältävässä oliomaailmassa on sisäkkäisyys ymmärrettävästi päinvastoin: neste-olioiden joukko (ekstensio) sisältää aitona osajoukkona *konjakki*-olioiden joukon (ekstension). On vähintäänkin harmillista, että tämän tason kirjassa on moinen virhe.

Sanon »tämän tason», koska — kuten arviointini alkuosasta toivoakseni jo ilmeni — pidän Ingon teosta tässä esittämästäni kritiikistä huolimatta tarpeellisenä ja paikkaansa hyvin puolustavana lisänä vähäiseen suomenkieliseen kääntämistä ja sen tutkimusta käsittelevään kirjallisuuteen. Kirja jättää nykyisellään sijaa kritiikille mutta on mielestäni hyvinkin käyttökelpoinen esimerkiksi juuri yliopistojen kääntäjänkoulutuslaitosten oppimateriaalina, kunhan vain kirjan luetuttaja pitää huolen siitä, että kirjaa lukevat opiskelijat suhtautuvat siinä esitettyihin näkemyksiin edes jossain määrin asioita (kenties uudella tavalla) ajatellen.

PERTTI HIETARANTA

LÄHTEET

- ALLWOOD, JENS — ANDERSSON, LARS-GUNNAR — DAHL, ÖSTEN (1977 ja myöh.) *Logic in Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BRESNAN, JOAN (1978): *A Realistic Transformational Grammar*. — Halle, Morris et al. (eds.), *Linguistic Theory and Psychological Reality*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Kirjallisuutta

- HIETARANTA, PERTTI (1990): Review of Peter Newmark: A Textbook of Translation. New York etc. 1988. TEXTconTEXT 1990 s. 115–122.
- HURFORD, J. & HEASLEY, B. 1983: Semantics: A Coursebook. Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS, JOHN 1977: Semantics. Vol. I. Cambridge: Cambridge University Press.
- NEWMARK, PETER 1988: A Textbook of Translation. New York etc.: Prentice-Hall.
- NEUMEYER, FREDERICK 1980: Linguistic Theory in America. New York etc.: Academic Press.

Kuninkaallinen kartasto

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. Toimittaneet TIMO ALANEN ja SAULO KEPSU. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 505.

Moni lukija on jo ehtinyt selailta Kuninkaan kartastoa kirjastossa tai merkipäivillä lahjapöydän ääressä. Teos herättää jatkuvasti kiinnostusta muistakin syistä kuin edustavan ulkoasunsa ja karttojen kauniin painatuksen vuoksi. Sen poikkeuksellinen tietosisältö houkuttelee historian ja kielen pohdinnolle tunnetusti herkkiä suomalaisia, joita kylä viime aikoina on hemmoteltu muillakin kiinnostavilla uutuuksilla.

Kuninkaan kartasto sisältää 329 nelivärikarttaa, jotka on valokuvattu alkuperäisistä, pari sataa vuotta sitten käsin piirretyistä ja vesivärein viimeistellyistä lehdistä. Alkuperäisten karttojen mitta-kaava on n. 1 : 40 000, ja niitä on pienennetty painatusta varten vain vähän. Lisäksi teoksessa on karttanimien hakemisto ja runsassisältöinen alkupuhe, mm. katsaus siihen kartoitustyöhön, jonka tuloksesta Kuninkaan kartasto nyt esittää osan. Perusteellisen tieteellisen toimitteen tapaan siinä on niin ikään se-

lostus myös alkuperäisten karttojen nykyisestä sijainnista Ruotsin arkistoissa.

Kartaston syntykatsaus on samalla kiehtova ja muistia virkistävä kertaus siitä Ruotsin valtakunnan vaihteesta, jolloin 1700-luvun alkupuoliskon sodat, iso ja pikku viha olivat takana päin, mutta ilmassa oli uuden sodan uhka. Suomen sotilaallinen maastokartoitus eli rekognosointi suunniteltiin alun alkujaan juuri puolustussodan tarpeisiin, ja sillä on yhtymäkohtia aikansa eurooppalaisiin hankkeisiin. Mallikin saatiin hiljan valmistuneesta Pommerin kartasta. Lukija saa yksityiskohtaisen kuvan niistä ohjeista, päätöksistä ja toimista, jotka edelsivät kartaston syntyä. Tekstissä viihtelee Suomen sodan ja Vänrikki Stoolin tarinoiden henkilöitä, mm. J. A. Ehrenström ja luutnantti Klerk eli maastokartoitustyössä ansioitunut ja aateloitu af Klercker.

Seikkaperäinen selostus annetaan niin ikään kartoituksen käytännön järjestyistä: Suomi jaettiin kahteen rekognosointiosastoon, eteläiseen ja pohjoiseen, joilla oli kummallakin oma työalueensa. Eteläisen osaston pääpaikka oli Helsingissä, ja juuri sen tuottamat kartat muodostavat Kuninkaan kartaston aineksen. Kartoitusta häiritsivät välillä Ruotsin armeijan sotilaalliset toimet Venäjän Turkin-sodan aikana, mutta työtä jatkettiin sinnikkäästi, vähällä työvoimalla ja hämmästyttävän tulokseksikaasti vuoteen 1805 asti.

Kuninkaan kartaston sivut esittävät kukin yhden alkuperäisen, käsin piirretyn kartan valokuvattuna. Rekognosointikartat muodostavat yhtenäisen lehtijakoon perustuvan järjestelmän, joka kirjassa on ollut mahdollista toistaa onnistuneesti.

Huolekkaan toimitustyön ja esitutkimusten tuloksena Kuninkaan kartasto tarjoaa 1700-luvun karttojen lisäksi n. 15 000 paikannimen laajuisen aakkosellisen nimihakemiston, joka sisältää sekä karttasivuilla esiintyvät nimiasut tulkittuna että nimien nykyiset vastineet ja paikan sijainnin tämänhetkisen kunta-